

כשישוע פגש את אמו אצל חלפן הכספים

על 'דרך הייסורים' במאה ה-21

תהלוכה בוויה דולורוזה (חולת הכלל, 1.0.0) (CCO)

גלגולי דרך הייסורים

אחדות מן התחנות מסומנות רק על ידי מספר סידורי על פני קיר מבנה לאורך הדרך, אך רובן מצוינות באמצעות קפלות קטנות ואף כנסיות של ממש. בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20 קבעה עיריית ירושלים סימנים עיצוביים לתחנות שלאורך הדרך: לוחיות מתכת עגולות ובתוכן מספר התחנה, ואבני מדרכה מעוצבות בחצי עיגול המסמנות את מקומן המדויק של כל אחת מן התחנות. השפה העיצובית האחידה יוצרת רושם ש'דרך הייסורים' היא על תוואי

ל פי האמונה הנוצרית הרווחת, 'דרך הייסורים' בעיר העתיקה של ירושלים – הידועה בשמה הלטיני ז'יה דולורוזה' (Via Dolorosa) – היא דרכו האחרונה של ישוע, החל ממקום משפטו בידי פונטיוס פילאטוס ועד למקום צליבתו וקבורתו. לאורך הדרך מקובל לציין היום ארבע עשרה תחנות: תשע הראשונות ברחובות העיר, וחמש האחרונות בתוך כנסיית הקבר.

ע

התחנות לאורך הויה דולורוזה

מאחורי הכניסה למתחם של 'בית הספר הפרנציסקני למקרא' (Studium Biblicum Franciscanum) שם מצויה התחנה השנייה. אם צליין מתחיל את דרכו משער האריות הוא רואה את סימון התחנה השנייה לפני שהוא מגיע לתחנה הראשונה. לא מפתיע אם כן למצוא פתרון אלטרנטיבי לסדר הלקוי - לפני פתח התחנה השנייה יש שער סגור שבראשו סמל המסדר הפרנציסקאני ומשני צדדיו כתובת בלטינית: "אז לקח פילאטוס את ישוע והלקה אותו בשוטים. החיילים שזרו זר קוצים, הניחוהו על ראשו" (הבשורה על-פי יוחנן 19: 1-2). השער הסגור (בכוח להיום) ואף הציטוט מתייחסים לכנסייה שעומדת מאחורי הקיר, היא קפלת ההלקאה שאותה בנה אנטוניו ברלוצ'י ב-1929. קפלת ההלקאה אינה תחנה רשמית בדרך הייסורים, אך היא נמצאת באותו מתחם שבו מציינים את התחנה השנייה בתוך כנסיית כפיית הצלב. למרות שבאופן מסורתי מתחם התחנה השנייה קשור למעשי הלעג של החיילים לישוע, בתפיסה הרווחת שתי התחנות הראשונות מתפקדות יחד כ"מקום הרשעתו של פילאטוס". כלומר מסורת המשפט נודדת בהדרגה ממדרגות בית הספר המוסלמי (שלרוב סגור למבקרים) אל תוך כנסיית ההלקאה שבמתחם בית הספר הפרנציסקאני (הפתוחה תמיד). למעשה קפלת ההלקאה של ברלוצ'י משמשת כמעין תחנה ראשונה, גם בגלל שהיא המבנה הראשון במסלול 'דרך הייסורים' המציין באופן מפורש ומרשים את האירוע מהפסיון של ישוע וגם בגלל שבמסלול ההליכה של הצליין הוא קודם לתחנה הראשונה הרשמית שבאה למעשה רק במקום השלישי. הסבר נוסף להעדפת השימוש במבנה הכנסייה כמעין תחנה על פני סימון גרפי על הקיר הוא שכיום, ב'ויה דולורוזה' המודרנית ניכרת העדפה לקפלות בנויות שאליהן ניתן להיכנס, על פני נקודות ציון חיצוניות שרק מסומנות ברחוב.

דוגמה נוספת לשינויים שחלים גם היום בדרך הייסורים היא התחנה הרביעית. ברוב המדריכים שיצאו לאור במאה ה-20 התחנה הרביעית מסומנת על ידי קפלה זעירה שנמצאת מאחורי דלת ירוקה צרה, שמעליה תבליט בחצי עיגול שממוסגר בזר קוצים מסוגנן המתאר את מפגש ישוע, הנושא את הצלב, עם אמו מרים. קפלה זו נמצאת צעדים ספורים מצפון לכנסיית "גבירתנו הדואבת" (Our Lady of the Spasm) הארמנית הקתולית. זהו גם המקום אליו חובר עיגול המתכת של עיריית ירושלים הנושא את הספרה IV וחצי העיגול האופייני שסומן באבני ריצוף בכניסה לתחנה. באופן מפתיע בשנת 2007 התחנה הועתקה ממקום זה אל תוך הכנסייה הסמוכה וכיום מראים את התחנה הרביעית בתוך הקריפטה של כנסיית "גבירתנו הדואבת". מסמני התחנה, מספר

היסטורי קדוש, מוכה ובלתי מעורער. אך מההיסטוריה של 'דרך הייסורים' עולה שהן המסלול והן התחנות לאורכו השתנו פעמים רבות במהלך השנים. סיום המסלול היה תמיד קבוע - כנסיית הקבר, אך הדרך אליה והתחנות שברדך, מספרן, מיקומן וזיהוין, השתנו.

בתקופה הביזנטית הקדומה נהגו לצעוד מגת שמנים לביתו של כייפא הכהן הגדול (שזוהה במקומה של כנסיית פטרוס אין גליקנטו היום) וממנו נכנסו דרך החומות אל העיר והמשיכו צפונה לכנסיית הקבר. לאחר הכיבוש המוסלמי המסלול התקצר: ראשיתו הייתה מדרום לחומות העיר בהר ציון ומשם לכנסיית הקבר. בתקופה הצלבנית, לראשונה, צוינה ראשיתה של הדרך בתוך העיר בסמוך לשער האריות של היום, ומשם המשיכה מערבה באופן פתלתל ברחובות העיר. מסלול זה שדומה לתוואי של 'ויה דולורוזה' עד היום, פותח ותוחזק מאז שלהי ימי הביניים ובראשית העת החדשה על ידי נזירי המסדר הפרנציסקני, שמאז ועד היום רואים את עצמם כשומרי המקומות הקדושים של ארץ הקודש. רק לקראת תחילת המאה ה-19 נוצר המסלול הרציף המוכר לנו היום, שמאפשר הליכה רציפה לפי הסדר הכרונולוגי של האירועים בשעות האחרונות בחייו של ישוע, לאורך ארבע עשרה תחנות.

למבקרים היום ב'דרך הייסורים' נוצר הרושם שהתוואי שלה והתחנות שבה הם נחלת העבר הרחוק. תפיסה זו מתבססת על ההיגיון ההיסטורי ועיקרון האוטנטיות: הרי הדרך קיבלה את משמעותה בזכות היותה שריד של ההיסטוריה הקדושה, שעיקר מטרתה שמירה על זיכרון של אירועים שהתרחשו בעת העתיקה, ולכן היא אמורה להיות סטטית וללא שינויים. אך 'דרך הייסורים' ממשיכה להשתנות באופן מתמיד גם בימינו אנו.

מחשבים מסלול חדש

על פי המסורת, התחנה הראשונה במסלול היא מקום המשפט, הפרטוריום (praetorium), שבו הורשע ישוע על ידי פונטיוס פילאטוס, שאת מקומו מציינים היום בבית הספר היסודי המוסלמי לבנים "אל-עומריה". עד לייסוד בית הספר בשנת 1923 נהגו הצליינים להיכנס לחצר המתחם. במרוצת השנים מאז, הסתפקו בעמידה על מדרגות הכניסה לבית הספר או בהצבעה על המדרגות ממפלס הרחוב. שלט המתכת העגול עם הספרה הרומית I (המציינת את התחנה הראשונה) עדיין נמצא מעל גרם המדרגות, אך אין כל זכר אחר לאירוע, לא מילולי ולא חזותי. יתרה מכך, היום הכניסה לבית הספר ממוקמת

תחנה IV לפני (מימין) ואחרי (משמאל) השינויים

המתכת והטימפנום (אלמנט אדריכלי בחזית המבנה שמעוטר בפסל או תבליט של תיאור האירוע) הועברו מהמקום הקודם אל שער הכניסה לכנסייה (מבקרים חדי עין יבחינו בכך שהקשת הנוכחית גדולה מדי לתבליט שהושלל במקום). התחנה הרביעית "המקורית" הפכה בהתחלה

לחנות בגדים שלאחרונה הוחלפה לחנות של חלפן כספים (רק כתר הקוצים הסמלי שעדיין שם מרמז על המשמעות הקדושה שיוחסה בעבר למקום). שינוי התחנה הרביעית מעיד על העדפה ברורה לחללים מוגדרים (קפלה קטנה או כנסייה של ממש) שמאפשרים ליטורגיה או קונטמפלציה (תפילה אישית שקטה) הרחק מהמולת הרחוב. זהו שינוי של ממש בהשוואה לפרקטיקה שהייתה נהוגה עד לא מזמן, ששמה דגש רב יותר על מסלול ההליכה ועל ציון המקומות לאורכו, שבהם התרחשו האירועים בדרך אל הצליבה. דוגמה נוספת לחוסר יציבות של תחנה עקב היותה ללא חלל ליטורגי צמוד היא התחנה התשיעית. מקום נפילתו של ישוע בפעם השלישית צוין באופן מסורתי על-ידי צליינים רבים "בכניסה לכנסיית הקבר". המושג 'כניסה' ניתן לפרשנות. עוד במאות ה-18 ואפילו ה-19 נזכר מקום הנפילה ברחבת הכניסה הראשית לכנסיית הקבר (parvis) שם, אגב, מוזכרת התחנה התשיעית עד היום באתר של הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים. היום, רוב העדות הנוצריות שמקבלות את המסורת הקתולית מזהות את התחנה התשיעית במפלס הגג של כנסיית הקבר, ברחוב של הפטריארכיה הקופטית, אך המקום המדויק של התחנה אינו ברור לחלוטין. במדריכי הצליינים הקתוליים ואף בספרים מראשית המאה ה-20 מציינים את העמוד (המסומן בצלב המצויר בצבע חום ירקרק) שעומד בפניה שבין הכניסה למנזר הקופטי של אנטוניוס הקדוש לבין הכניסה למתחם של המנזר האתיופי דיר א-סולטן כמסמל את התחנה התשיעית. מאידך, שלט המתכת של עיריית ירושלים עם הספרה IX תלוי במקום אחר – כעשרים צעדים קודם לכן. במרחב שבין השלט לעמוד יש פסל אור שמוצב על קשת שמעל הסמטה, והוא מראה את ישוע נופל תחת כובד הצלב. הפסל עשוי ממנורת-חוט גומי שקופה שנדלקת בלילה. למרות שכל מטרתו היא להקנות זיהוי מדויק למקום, הפסל אינו בולט באור יום. בגלל אי הבהירות בנוגע למקום המדויק של התחנה התשיעית והעדר חלל ליטורגי בנוי במקום, הכנסייה הקופטית מנסה למלא את החסר. לא מזמן, מתחת לשלט של עיריית ירושלים הופיע שלט חדש ובו כתוב: "תחנה מס' 9, הכנסייה הקופטית של הלנה הקדושה" עם חץ אדום המצביע לעבר הקפלה הסמוכה. ניתן עתה להבין מהשלט שהתחנה התשיעית היא קפלת הלנה הקופטית שפתוחה למבקרים. זיהוי מקום התחנה התשיעית קשור גם לבעיית הזיהוי של התחנה השביעית – שער היציאה מן העיר שדרכו עבר ישוע בדרך לצליבה ובו נפל בפעם השנייה, שמכונה במסורת הירושלמית גם "שער המשפט". ממחקר שערכתי לאחרונה עולה כי שלושה אתרים

תחנה IX - השלט, הצלבים וההפניה לכנסייה הקופטית

תחנה IX - נזיר קופטי ליד העמוד המעוטר בצלב

שונים "התחרו", על ציון מקום השער בסוף המאה ה-19: התחנה השביעית ברחוב בית הבר במסורת הקתולית, התחנה השמינית היוונית-אורתודוקסית וכנסיית אלכסנדר נייבסקי הרוסית-אורתודוקסית שמציינת את ה"שער" בתחומה. מקום התחנה התשיעית נתמך על ידי הזיהוי הקתולי של שער המשפט בתחנה השביעית ברחוב בית הבר. התמוטטות התקרה בקפלת מיכאל הקדוש (שעצם בעלותה נמצאת בוויכוח בין העדה האתיופית והעדה הקופטית) בספטמבר 2017 וכתוצאה מכך מניעת האפשרות למעבר רציף של צליינים בין התחנה התשיעית לתחנה העשירית (שבתוך כנסיית הקבר) עשויה אף היא להשפיע על עיצובו מחדש של תוואי 'דרך הייסורים'. שינוי זה מחייב היום את כולם לעבור ליד כנסיית אלכסנדר נייבסקי בדרך לכנסיית הקבר, ומחזק בפועל את הגרסה הרוסית למקום הימצאו של "שער המשפט", ואולי אף לזיהוי התחנה התשיעית בתוך חצר הכניסה לכנסיית הקבר, כפי שתוענים היוונים-אורתודוקסים. השינוי שחל עקב התמוטטות התקרה, מוריד באופן ניכר את כמות המבקרים בתחנה התשיעית שעל הגג ויכול להוביל בסופו של דבר לירידה בחשיבותה של התחנה ואף להעתקה למקום אחר אם המצב יימשך כך שנים ארוכות.

"שער המשפט" על פי
הכנסייה הרוסית כנסיית
אלכסנדר נייבסקי
(צילום: רון פלד)

אבן המשיחה בכנסיית הקבר
(צילום: יעקב ספיר)

הסדר בתחנות הפרנציסקניות: 11 בגולגולתא הקתולית מימין, 12 בגולגולתא האורתודוכסית משמאל, ומשמ יורדים למטה ל-13 (אבן המשיחה) ולסיום ה-14, הקבר, מקום קבורתו ותחייתו של ישוע. ניתן לשער שזה רק עניין של זמן עד שאחת המסורות מביין השתיים תועדף כזו האמיתית.

התואי של 'דרך הייסורים' נמצא בתהליך של שינוי מתמיד שחל במידה רבה בשל התחרות בין העדות השונות ובגלל שמירה על מסורות סותרות מהתקופות הקדומות. אך הדינמיות נובעת גם משינויים כלכליים, חברתיים ופוליטיים שעוברים על הקהילות הנוצריות השונות בירושלים ובעולם. ניתן לומר שהשינוי המתמיד הוא מרכיב קבוע שמלווה את ההיסטוריה של 'דרך הייסורים' בירושלים מראשיתה ועד היום, בזכות היותה מקום קדוש חי ודינמי ולא שריד ארכיאולוגי דומם. העבר הקדוש נתון לשינויים בהתאם לתנודות ההווה. וההמשך, ללא כל ספק, עוד

יבוא. ■

בעיית הסדר וזיהוי מקום התחנות קיימת גם בתוך מתחם כנסיית הקבר. על פי הקתולים התחנה העשירית, שמציינת את מקום הורדת הבגדים של ישוע, נמצאת ב'קפלת הפראנקים' ששימשה בעבר כניסה ישירה אל גבעת הגולגולתא. כיום הקפלה סגורה רוב ימות השנה ונפתחת אך ורק במועדים מיוחדים – דבר שנוגד את המגמה הכללית המתהווה מול עינינו של 'דרך הייסורים' שרוב התחנות לאורכה פתוחות ונגישות. לכן התחנה העשירית האלטרנטיבית של האורתודוכסים, נמצאת בקרבת הקפלה הסורית או הארמנית, בחצר שלפני הקפלה הקתולית הסגורה. גם מיקומה של התחנה ה-13 אינו מקובע. הקתולים יראו אותה בין התחנה ה-11 (המסמור אל הצלב בקפלת הגולגולתא הקתולית) ל-12 (מקום צליבתו ומותו של ישוע בקפלת הגולגולתא האורתודוכסית) – דבר היוצר בלבול בסדר ספירת התחנות 11, 13, 12. משם ממשיכים לתחנה ה-14 (הקבר). המסורת המתחרה – זו האורתודוכסית – מבקשת לתקן את חוסר

לעיון נוסף

1. א' שילר, ונ' שור, (עורכים), דרך הייסורים, ירושלים, 1980.
2. S. Kochav, *Via Dolorosa*, Jerusalem, 2000.
3. A. Storme, *The Way of the Cross: A Historical Sketch*, Jerusalem, 1976.
4. A. Keshman W., "Walking in the Footsteps of Christ in Latin, Greek or Russian — On the Various Ways of the Via Dolorosa in 19th Century Jerusalem", in: *Proceedings of the Conference "Jerusalem and Palestine Caught between Confessional and Political Interests, Römische Historische Mitteilungen*, 2019 (forthcoming).